

**LESZEK BEDNARSKI
ARKADIUSZ URBANEK**

SMIERĆ

samobójcza –

perspektywa kryminalistyczna i pedagogiczna

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012

Recenzenci:

prof. dr hab. n. med. Barbara Świątek

dr hab., prof. WŚ Irena Pospiszyl

Redakcja wydawnicza:

Radosław Doboszewski

Projekt okładki:

Ewa Beniak-Haremska

Opracowanie typograficzne:

Andrzej Augustyński

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez
Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego

ISBN 978-83-7850-058-2

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel.: (12) 422-41-80, fax: (12) 422-59-47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2012

Spis treści

9 Wstęp

Część I

- 17 Samobójstwo jako śmierć gwałtowna – analiza statystyczna zjawiska
- 27 Niejednoznaczne okoliczności śmierci gwałtownej człowieka
- 31 Źródła i środki dowodowe w kryminalistyce – ślady kryminalistyczne
 - 37 Klasyfikacja śladów kryminalistycznych
 - 37 Ślady daktyloskopijne
 - 44 Ślady mechanoskopijne
 - 47 Ślady użycia broni palnej
 - 50 Ślady traseologiczne stóp i pojazdów
 - 54 Ślady biologiczne
 - 56 Wykorzystywanie termoskopii i termografii w kryminalistyce
 - 58 Ślady fonoskopijne
 - 58 Ślady osmologiczne
 - 60 Mikroślady
- 61 W poszukiwaniu dowodów, czyli kryminalistyczne aspekty czynności oględzinowych
 - 61 Podstawowa terminologia kryminalistyki
 - 63 Procedura oględzin jako droga do wyjaśnienia okoliczności śmierci
 - 69 Cele i zadania oględzin jako procedury kryminalistycznej

- 75 **Poszukiwanie śladów wyjaśniających okoliczności śmierci człowieka**
78 Penetracja miejsca jako procedura poszukiwania śladów
79 Oględziny zwłok jako źródło informacji o okolicznościach śmierci
80 Oględziny podłoża
82 Oględziny w pomieszczeniach i na wolnej przestrzeni
86 Oględziny miejsca ujawnienia zwłok w przypadku powieszenia
92 Oględziny obrażeń na zwłokach
104 Identyfikacja zwłok z uwzględnieniem indywidualnych cech charakterystycznych
111 Próby identyfikacji zwłok z wykorzystaniem opisu odzieży
112 Sposoby dokumentowania procedur oględzin miejsca i zwłok

Część II

- 117 **Metodologiczne założenia prowadzonych badań rekonstrukcyjnych**
117 Perspektywy badań jakościowych nad zachowaniami suicydalnymi
120 Cele i problemy badań zawarte w hermeneutycznej analizie tekstów
124 Zastosowanie metody kategoryzowania przynależności do analizy treści listów
- 127 **Klasyfikacja tematyczna listów pożegnalnych samobójców**
127 Obszary semantyczne w eksploracji treści listu pożegnalnego
129 Badania nad listem pożegnalnym jako tekstem wypowiedzi
132 Metodyczne aspekty prowadzenia analizy tematycznej listów pożegnalnych
134 Klasyfikacja tematyczna listów pożegnalnych stanowiących zgromadzony materiał źródłowy
135 Listy pożegnalne o charakterze informacyjnym
138 Listy pożegnalne o charakterze testamentalnym
170 Agresywne i prowokacyjne treści w listach pożegnalnych

189	Interpretacje sytuacji osobistej i społecznej samobójców – próba syntezy replikacyjnej
191	Rekonstruowanie stylu opisu obrazu siebie
196	Rekonstruowanie reprezentowanych poglądów na własną przyszłość
201	Rekonstruowanie poglądów na otoczenie społeczne
207	Rekonstruowanie kategoryzacji w wypowiedzi pożegnalnej
221	Zakończenie
227	Bibliografia
235	Aneks
247	Spis rycin
251	Spis tabel
252	Spis wykresów i schematów

Wstęp

Śmierć gwałtowna zawsze zwraca szczególną uwagę opinii publicznej, ale przede wszystkim organów ścigania. Do śmierci tej dochodzi wówczas, gdy na cały ustrój lub ważne dla życia układy bądź narządy zadziałyły szkodliwe czynniki zewnętrzne, wywołując uraz, którego natężenie powoduje przekroczenie granic wytrzymałości lub adaptacji danego ustroju, ponad możliwości zachowania życia w zmienionych warunkach. Działanie czynników zewnętrznych może być efektem urazu: mechanicznego, cieplnego, elektrycznego, chemicznego, wywołanego promieniowaniem jonizującym lub, ogólnie, wstrząsorodnym czy też zaburzającym mechanizmy bioregulacyjne (T. Marcinkowski 2010, s. 266). W tym przypadku zaistniałe czynniki zewnętrzne jednak zadają gwałt czynnościom ustrojowym organizmu człowieka, powodując ich przerwanie lub zahamowanie. Złożone i interdyscyplinarne zagadnienia dotyczące ustalenia okoliczności śmierci powodują, że istotne będzie wyjaśnienie w tym momencie przewodniego zamysłu niniejszej książki. Otóż najczęściej spotykanym sposobem zejścia śmiertelnego samobójców w Polsce jest powieszenie. Osoba decydująca się na taką śmierć samobójczą wybiera miejsca pozbawione ludzi i czyni to w zupełnej samotności. Podobnie jest w przypadku innych sposobów dokonywania zamachu na własne życie; zdecydowanie częściej samobójcy działają w odosobnieniu. Stąd też w pierwszej części niniejszego opracowania chcielibyśmy zwrócić uwagę na istotne elementy związane z samobójstwem rozumianym jako śmierć gwałtowna.

Podejmowane przez organy ścigania ustalenia w ramach czynności operacyjno-procesowych wokół przyczyny i okoliczności śmierci człowieka stanowią podstawowe zadanie organów ścigania. Z tymi działaniami łączy się kolejny ważny problem, ponieważ to właśnie oględziny, jako procedura kryminalistyczna, stanowią zbiór najistotniejszych czynności procesowych i kryminalistycznych. Oględziny miejsca ujawnienia zwłok, ekspertyzy czy próby identyfikacji zmarłej osoby mają podstawowe znaczenie dla całego procesu dowodowego i, w konsekwencji, wykrywczego sprawcy śmierci. Są to istotne kwestie również w przypadku śmierci samobójczej, gdyż jej okoliczności zawsze stanowią przyczynek do prowadzenia procedur oględzinowych. W pierwszej części książki zostaną skrupulatnie wyjaśnione kluczowe problemy tych procedur i trudności, z jakimi policjanci czy prokuratorzy mogą się spotykać.

Wiodąca rola oględzin w systemie czynności procesowo-kryminalistycznych wynika nie tylko z potencjalnej rangi dowodowej zabezpieczanych śladów materialnych. Należy podkreślić, że czynności, a szczególnie oględziny miejsca zdarzenia i znajdujących się tam zwłok bardzo często są pierwszą czynnością dowodową w danej sprawie. W postępowaniu mają doniosłą funkcję wykrywczą, od nich bowiem często zależy powodzenie całego procesu rekonstrukcji okoliczności śmierci człowieka, zarówno samobójczej, jak i wywołanej udziałem osób trzecich. Z tym zagadnieniem wiąże się poruszana przez nas kolejna kwestia, a mianowicie wstępna ocena zaistniałego zdarzenia. Należy unikać dokonywania założeń wstępnych, szczególnie w kwestii śmierci samobójczej, ponieważ może to spowodować niedokładność i zawężenie zakresu prowadzonych oględzin kryminalistycznych. Jeżeli z góry uzna się zdarzenie za samobójstwo lub nieszczęśliwy wypadek, to po rozpoczęciu oględzin może pojawić się tendencja do pomijania śladów oraz pobieżnego ich zabezpieczania i dokumentowania. Efektem tego będzie niewykrycie faktycznego sprawcy zabójstwa lub jego uniewinnienie przez sąd wobec braku rzetelnych dowodów winy.

Przyjmując wersję samobójstwa, należy zachować dużą ostrożność, gdyż sprawcy często w różny sposób stwarzają jego pozory. Tu także ważną rolę spełnia analiza sposobu działania. Za samobójstwem mogą przemawiać listy pożegnalne, które samobójcy nieraz pozostawiają po sobie (J. Nelken 1982, s. 107). Jednak zbyt pochopne uznanie tej pisemnej deklaracji może prowadzić do pomyłki (J. Gurgul 1995, s. 45), gdy np. sprawca zabójstwa pozostawi przy zwłokach sfałszowany list pożegnalny. W toku śledztwa powinny więc zostać sprawdzone wszystkie racjonalne możliwe wersje dotyczące spowodowania śmierci (J. Nelken 1982, s. 106). Złożoność postępowania przy ocenie śmierci samobójczej nie zwalnia od obowiązku wnikliwej analizy i sprawdzenia charakteru zdarzenia, niekiedy w znacznie szerszym kontekście (J. Gurgul 1995, s. 45). Nie wynik sekcji zwłok ma tutaj decydujące znaczenie, lecz dokładne oględziny miejsca ich znalezienia, które mogą wykazać więcej szczegółów przemawiających za charakterem śmierci niż sama tylko sekcja zwłok (B. Popielski, J. Kobiela 1972, s. 398). W aspektach kryminalistycznej metodyki działania należy zatem postawić pytania: Od czego rozpocząć proces wykrywczy? Jak zgromadzić materiał dowodowy? O tym traktuje pierwsza część niniejszej książki.

Kwintesencją poruszanych problemów jest nasze dążenie, aby w pierwszej części publikacji zwrócić Czytelnikom szczególną uwagę na umiejętności pozyskiwania i przetwarzania informacji w toku procedur wyjaśniających okoliczności śmierci człowieka. Taka wiedza pozwala na właściwe ukierunkowanie śledztwa i sprawia, że zabezpieczone dowody rzeczowe mówią o tym zdarzeniu tak jak świadkowie, chociaż było ono zdarzeniem bez świadków.

Druga część książki ma inny charakter niż dotąd zarysowane zagadnienia kryminalistyczne. Odmienna jakość problemowa wynika z innej perspektywy, z której ponownie próbujemy spojrzeć na skomplikowaną sytuację, jaką jest samobójstwo. W tym momencie samobójstwo przestaje dla nas stanowić zdarzenie, które wymaga gruntownej i metodycznej egzemplifikacji. Samobójstwo

zaczyna nabierać odmiennego charakteru problemowego, gdyż staje się życiową sytuacją, do której człowiek dojrzuje, którą próbuje opisywać innym ludziom, a przede wszystkim głęboko przeżywa. W tym aspekcie samobójstwo domaga się nie tylko zabezpieczenia śladów i weryfikacji hipotez, ale wręcz odwrotnie, domaga się od badacza podążania za osobistym opisem sytuacji życia, wymaga rekonstrukcji bardzo subiektywnych przeżyć.

Jakkolwiek w początkowych rozważaniach samobójstwo zostało opisane z punktu widzenia procedur kryminalistycznych, to na kolejnym poziomie eksploracji warto pójść głębiej i dalej niż zabezpieczenie śladów. Pojawia się nowa droga eksploracji śmierci samobójczej, a jej celem jest nie tylko rekonstruowanie okoliczności zgonu, ale próba dokonania rekonstrukcji przeżyć i ocen sytuacji życia człowieka, który staje w obliczu samounicestwienia. Dlatego w drugiej części książki koncentrujemy się na przeprowadzeniu gruntownej analizy interpretacyjnej. Obiektami prowadzonych analiz stały się listy pożegnalne samobójców, a ich przekaz został potraktowany jako swoisty, niepowtarzalny tekst wypowiedzi. Unikatowość listu pożegnalnego jest zdeterminowana niepowtarzalnością i wyjątkowością sytuacji życiowej człowieka, która go przytłacza i o której w tym liście chce „krzyczeć”. Dodatkowo, na poziomie analizy treści, obok przekazu listu pożegnalnego dołączone zostaną wypowiedzi innych osób, świadków ostatnich dni życia człowieka. W ten sposób analiza materiału źródłowego będzie miała dwa etapy: pierwszy etap koncentruje się na prezentacji i wstępnej analizie zawartości listu, drugi zaś to głęboka analiza treści przekazu połączona z uzupełniającymi ją informacjami zgromadzonymi z zapisów wypowiedzi innych osób.

List pożegnalny może być rozstrzygany w kilku aspektach: dla bliskich zmarłego staje się przesłaniem, niekiedy testamentem lub oskarżycielskim wyrzutem. Z punktu widzenia kryminalistyki staje się materiałem dowodowym, wokół którego prowadzone są czynności uzasadniające jego autentyczność. W naszych zamierzeniach badawczych listy pożegnalne samobójców występują jako specyficzny tekst wypowiedzi człowieka. Nawet jeżeli jego emocje, stan psychicznego rozbicia czy depresja modyfikują jakość tej wypowiedzi, to nadal treść listu pożegnalnego jest jednym z najbardziej osobistych tekstów, z jakim badacz może się zetknąć. Dlatego zakładamy, że przeprowadzona eksploracja tej treści wypowiedzi i wynikające z niej wnioski mają znaczenie dla wiedzy z zakresu pedagogiki społecznej, resocjalizacyjnej. Są to badania wzbogacające wiedzę o patologiach społecznych, a także wnoszące wiele treści do rozumienia kierunków profilaktyki zachowań szkodliwych. W tym względzie rekonstrukcja sytuacji człowieka, który dojrzuje do pozbawienia siebie życia, zmierza do poszukiwania podobieństw przypadków. Kierując się zasadą metodologicznej replikacji, poszukujemy podobieństw wypowiedzi i używanych opisów, które ujawniają treści poszczególnych listów pożegnalnych. Poszukujemy podobieństw zakotwiczonych w subiektywnej interpretacji i sądach zakomunikowanych przez ludzi w różnym wieku, pochodzących z różnych środowisk, których łączy tylko jedna sytuacja: gotowość i determinacja do samounicestwienia.

Brunon Hołyst określa wręcz samobójstwo jako zachowanie człowieka będące „[...] wynikiem determinacji wewnętrznej, bez wątpliwości” (1983, cyt. za: I. Pospiszyl 2008, s. 94).

Jaki jest cel zaplanowanych przez nas jakościowych badań hermeneutycznych? Otóż zakładamy, że odkrycie podobieństw w tekstach listów może mieć znaczenie dla wzbogacenia wiedzy o profilaktyce zachowań suicydalnych. Uważamy, że wnioski z tych badań będą przede wszystkim wzbogacały wiedzę nauczycieli, pracowników socjalnych, kuratorów czy policjantów, ponieważ na co dzień rozmawiają oni z ludźmi znajdującymi się często na rozstaju dróg własnego życia. Naturalnie, wchodzą w głębsze relacje interpersonalne, odbierają sygnały o bólu, jaki noszą w sobie przyszli samobójcy. Próba rekonstrukcji obrazu życia może być pomocna, aby uwrażliwiać na sygnały, które inni wysyłają. Jeżeli w toku prowadzonych badań nad tekstem wypowiedzi pożegnalnej faktycznie uda się odczytać podobne pola semantyczne, wówczas będą one właśnie częścią wiedzy pedagogicznej ukierunkowanej na wczesną interwencję. W wielu przypadkach taka interwencja może się rozpoczynać od uchwycenia niepokojących wypowiedzi. Jest to niejako próba wyjścia naprzeciw wołaniu, które bardzo często można wyczytać z treści listów samobójców. Uważają oni, że inni ludzie nie rozumieją ich przeżyć i doświadczeń, a będąc głusi na wysyłane sygnały, nie potrafią im pomóc. Poszukiwane przez nas podobieństwa w sposobach opisywania siebie i własnego życia dostarczą informacji o tym, jak nauczyciele czy szeroko rozumiane służby socjalne mogą uczyć się słuchania nastawionego na określone sygnały.

Ponadto odkrywanie sposobów postrzegania siebie i opisywanie osobistych doświadczeń samobójców, a szczególnie młodzieży, może stać się przesłanką do wprowadzania konkretnych tematów lekcji wychowawczych. Ich celem powinno być stworzenie okazji do wypowiedzi o osobistych odczuciach i wyrażenia własnych opinii, a zakresu tych tematów mogą dostarczać badania poświęcone sytuacjom trudnym. Wstępny ogląd zgromadzonego materiału źródłowego ukazuje, jak często właśnie skumulowanie negatywnych emocji i bezradność wobec bólu egzystencjalnego staje się podłożem zniekształconego odczuwania, myślenia i działania samobójcy. Niniejsza publikacja stanowi więc próbę ukazania sytuacji człowieka znajdującego się w krytycznym dlań momencie życia. Dlatego w znacznej mierze interesuje nas osobisty styl komunikowania o tym, co przeżywa, a wypowiedź zawarta w liście pożegnalnym stanowi wyjątkową drogę poznania i rekonstrukcji.

W pierwszej części niniejszej książki podjęliśmy problem śmierci człowieka analizowany z punktu widzenia kryminalistyki, w drugiej zaś części zajęliśmy się próbą rekonstrukcji sytuacji poprzedzającej zamach samobójczy. W tym celu analizie poddajemy autentyczne zapisy listów samobójców, a także materiał uzupełniający zgromadzony w poszczególnych postępowaniach, czyli wypowiedzi rodziny zmarłego, znajomych czy nauczycieli. Na pierwszym etapie rozważań przeplatają się niejako naturalnie różne wątki, ponieważ równocześnie odwołujemy się do przykładów dotyczących zarówno zabójstw, jak i samobójstw. Jest

to zabieg z góry zamierzony, a przemawiają za nim trzy ważne cele, które sobie stawiamy. Pierwszym z nich jest chęć ukazania rozległej problematyki procedur kryminalistycznych; adresujemy te informacje do policjantów, prawników, antropologów, pasjonatów kryminalistyki. Drugim celem jest chęć ukazania, jak trudno jednoznacznie orzekać o przyczynie śmierci, balansując między zbrodnią zabójstwa a popełnieniem samobójstwa. Mimo że areną naszego zainteresowania jest śmierć samobójcza, to nie sposób oddzielić tych dwóch nurtów rozważań. To właśnie omówienie zagadnień procedur i metodyki kryminalistyki ma na celu ukazanie Czytelnikom, jak wiele trudności przysparza zweryfikowanie wątpliwości, czy przyczyną śmierci człowieka była zbrodnia zabójstwa, czy raczej samobójstwo. Trzecim celem jest chęć przekazania bogatego materiału poglądowego poświęconego praktyce kryminalistycznej, który zdecydowanie rozrasta się wówczas, gdy ukazujemy zdarzenia wynikające z działania zbrodniczego i samounicestwienia. Pierwsza część opracowania ma na celu wprowadzenie Czytelnika w złożoną materię okoliczności śmierci samobójczej. Opracowanie pierwszej części monografii utrzymane zostało w charakterze informacyjnym, porządkującym terminologię, a także poglądowym, aby jednocześnie stanowiło swoistą podbudowę jakościowej analizy poszczególnych historii śmierci samobójczych. Analiza jakościowa i rekonstrukcja zdarzeń poprzedzających samobójczą śmierć człowieka stała się głównym zamierzeniem badawczym w drugiej części opracowania.

CZĘŚĆ I

Samobójstwo jako śmierć gwałtowna – analiza statystyczna zjawiska

W przypadku śmierci gwałtownej utracone zostaje dobro społecznie najwyższe – życie ludzkie. To tragiczne zdarzenie wymaga wszechstronnego wyjaśnienia we wszystkich możliwych przypadkach, a nie tylko w tych, gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie, że jest skutkiem przestępstwa (B. Hołyst 1982, s. 646).

Mówiąc o zjawisku śmierci, medycyna sądowa wyróżnia następujące jej rodzaje:

1) śmierć naturalna (czyli śmierć fizjologiczna) – jest związana z naturalnym zużyciem sił zapasowych ustroju człowieka. Występuje stosunkowo rzadko, jako tzw. uwiad starczy, bez ewidentnej choroby któregoś układu lub narządu;

2) śmierć z przyczyn chorobowych (samoistnych) – jest skutkiem różnorodnych procesów chorobowych: zapalnych, zwyrodnieniowych, rozrostowych (nowotworowych) itp. Ten rodzaj śmierci jest głównym przedmiotem zainteresowania medycyny i lekarzy; większość zgonów z przyczyn chorobowych następuje po długotrwale przebiegających chorobach;

3) śmierć gwałtowna – następstwo działania różnorodnych czynników zewnętrznych, które doprowadziły do zaburzeń funkcji ważnych dla życia narządów; nie ma znaczenia, jaki czynnik sprawczy (uraz mechaniczny, uduszenie gwałtowne, zatrucie itp.) powoduje zgon.

Podstawowym przedmiotem zainteresowania medycyny, a zwłaszcza tanatologii¹ sądowo-lekarskiej, jest śmierć gwałtowna. W każdym przypadku rozpoznanie zgonu gwałtownego należy kwalifikować jako nieszcześliwy wypadek, samobójstwo lub zabójstwo (A. Jakliński, Z. Marek 1996, s. 101–102). Koncentrując się na zagadnieniach samobójstwa, warto omówić problematykę śmierci gwałtownej, ponieważ niewątpliwie towarzyszy samounicestwieniu. Jednak warto w tym momencie zwrócić uwagę, że pojęcie śmierci gwałtownej jest równocześnie kojarzone z zabójstwem. Używane w medycynie sądowej

¹ Tanatologia – nauka badająca przyczyny śmierci i związane z nią zjawiska zachodzące w organizmie; ma zastosowanie w medycynie sądowej (*Słownik wyrazów obcych* 2002, s. 1089).

określenie „uduszenie gwałtowne” odnosi się do wszystkich przypadków śmierci gwałtownej spowodowanej niedostaniem się tlenu atmosferycznego do płuc. Najczęściej jest wynikiem bezpośredniego działania czynnika mechanicznego, chociaż nie tylko. Zgony spowodowane nagłym brakiem dostatecznej ilości tlenu w otoczeniu człowieka zalicza się ze względów praktycznych także do tej grupy. W zależności od tego, jaki konkretny czynnik wywołuje brak dostępu tlenu do pęcherzyków płucnych, a także jakie okoliczności temu towarzyszą, rozróżnia się następujące rodzaje uduszenia gwałtownego:

- 1) zagardlenie, którego istotą jest mechaniczny ucisk narządów szyi. Biorąc pod uwagę mechanizm powodujący ucisk na szyję, wyróżnia się następujące typy zagardlenia:
 - powieszenie – ucisk na szyję wywiera pętla, siła ją zaciskająca to masa zwisającego ciała;
 - zadzierzgnięcie – ucisk na szyję wywiera pętla, siła ją zaciskająca to siła ręki;
 - zadławienie – ręka ludzka bezpośrednio uciska szyję, rzadziej jest to realizowane inną częścią ciała (np. nogą, kolanem);
- 2) zamknięcie otworów nosowych i jamy ustnej lub zatkanie dróg oddechowych przez ciało obce;
- 3) uniemożliwienie wykonywania ruchów oddechowych niezbędnych do wymiany gazowej w płucach. Przyczyną takiego stanu może być zarówno porażenie mięśni oddechowych (np. w wyniku zatrucia kurarą) lub ich toniczny skurcz (np. w przypadku zatrucia strychniną)², jak i zewnętrzny ucisk mechaniczny na klatkę piersiową powodujący jej unieruchomienie. Zazwyczaj dochodzi do tego w przypadku zasypania człowieka (np. gruzem, ziemią, lawiną śniegową lub piaskową) albo przygniecenia przedmiotami o znacznej masie (np. częścią pojazdu);
- 4) brak tlenu w otoczeniu lub odcięcie dopływu tlenu z powietrza, brak tlenu w atmosferze (np. na dużych wysokościach), uduszenie człowieka w zamkniętej, ciasnej przestrzeni, przysypanie sypką masą, zgon w pomieszczeniach, w których tlen został zastąpiony innym gazem, z reguły cięższym od tlenu (np. dwutlenkiem węgla);
- 5) utonięcie, polegające na zatkaniu dróg oddechowych płynem, z reguły wodą (S. Raszeja, W. Nasiłowski, J. Markiewicz 1993, s. 124).

Jak pokazują dane statystyczne (tab. 1), w Polsce co roku ponad pięć tysięcy osób usiłuje odebrać sobie życie, z czego ponad cztery tysiące targnąć na życie kończy się zgonem (skuteczność ok. 75%).

² Kurara – wyciąg z kory pędów i korzeni południowoamerykańskich lian (m.in. kulczyby), zawierający trujące alkaloidy, używany pierwotnie przez Indian do zatruwania strzał, stosowany jako składnik leków zwiotczających mięśnie. Liana – roślina o bardzo długich, cienkich i zdrewniałych pędach, wijąca się lub czepiająca innych roślin, rosnąca głównie w lasach tropikalnych. Kulczyba – krzew, liana lub drzewo, o drobnych rurkowatych kwiatach i owocach z dużymi nasionami zawierającymi u niektórych gatunków silnie trujące alkaloidy (m.in. strychninę), rosnące w strefie międzyzwrotnikowej i podzwrotnikowej. Skurcz toniczny to skurcz związany z napięciem mięśni lub tkanek (*Słownik wyrazów obcych* 2010, s. 710, 706, 741, 1263).

Tab. 1. Liczba zamachów samobójczych w Polsce zakończonych zgonem w okresie 5 lat

Rok	Liczba zamachów ogółem	Liczba zamachów zakończonych zgonem	%
2010	5456	4084	74,9
2009	5913	4384	74,1
2008	5237	3964	75,7
2007	4658	3530	75,8
2006	5152	4090	79,4

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Najwięcej zamachów na swoje życie dokonują ludzie dorośli w wieku 45–59 lat – ok. 600 zamachów samobójczych rocznie. Następnym niebezpiecznym okresem jest wiek 20–44 lata – ponad 450 targnięć na życie rocznie. Niepokojąca jest także statystyka prób podejmowanych samobójstw wśród młodzieży między 15 a 19 rokiem życia – ponad 300 prób samobójczych rocznie (tab. 2). Liczba zamachów samobójczych wśród dzieci do 9 roku życia jest niewielka, podobnie jak w innych krajach (K. Derevic i in. 2006, s. 427); są to wypadki incydentalne, ale niestety, i one się zdarzają.

Tab. 2. Wiek osób podejmujących próby samobójcze

Wiek	2006	2007	2008	2009	2010
9 lat i mniej	2	3	1	0	0
10–14	48	46	53	49	42
15–19	345	344	362	356	317
20–24	489	456	476	538	469
25–29	428	414	495	493	493
30–34	396	359	421	462	472
35–39	401	372	375	543	453
40–44	460	399	436	462	454
45–49	637	531	556	653	520
50–54	591	501	610	721	660
55–59	444	389	505	609	573
60–64	238	239	288	345	363
65–69	203	186	197	219	209
70–74	168	156	161	153	147
75–79	132	110	127	120	113
80–84	89	68	93	85	89
85 i więcej	36	52	50	60	57
wiek nieustalony	45	36	31	45	35

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Najczęściej stosowanym sposobem samounicestwienia czy próby samobójczej jest powieszenie się – ponad 70% osób usiłujących popełnić samobójstwo wybiera ten sposób. Najwięcej osób usiłowało pozbawić się życia przez powieszenie w 2009 roku. W 2010 zanotowano spadek wyboru tego sposobu pozbawienia się życia w porównaniu z 2009 rokiem, lecz wzrost w porównaniu z latami 2006–2008 (tab. 3).

Tab. 3. Najczęściej stosowane sposoby popełnienia samobójstwa

Sposób popełnienia zamachu	Rok					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Powieszenie się	4221	3798	3348	3801	4265	3973
Rzucenie się z wysokości	400	366	343	361	408	323
Inny sposób	230	252	211	275	352	302
Zażycie środków nasennych	188	187	198	190	199	214
Inne samookaleczenie	136	116	155	184	227	191
Uszkodzenie układu krwionośnego	108	140	126	160	156	154
Rzucenie się pod pojazd	128	96	83	82	81	103
Utopienie się	97	104	104	91	108	88
Zastrzelenie się	52	36	38	41	46	44
Zatrucie gazem	43	31	29	24	41	38
Zażycie trucizny	22	26	23	28	30	26

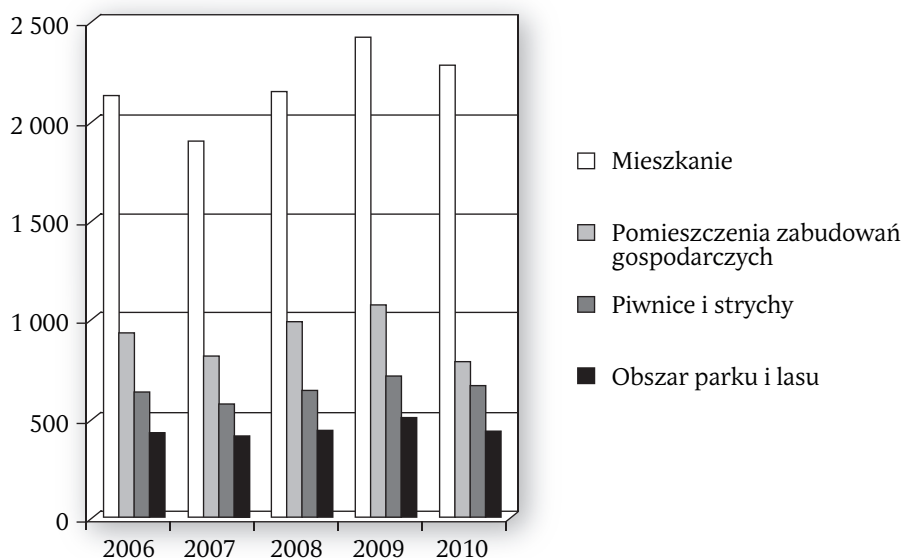
Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Tab. 4. Miejsce popełnienia zamachu samobójczego w latach 2006–2010

Miejsce	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
Mieszkanie	2119	1891	2135	2406	2272
Pomieszczenia zabudowań gospodarczych	925	808	977	1057	776
Piwnice i strychy	638	572	638	704	659
Obszar parku i lasu	424	405	440	493	425

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Wykres 1. Miejsce popełnienia zamachu samobójczego w latach 2006–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KGP (www.statystyka.policja.pl).

W analizowanym okresie zamachy samobójcze najczęściej popełniane były w mieszkaniach, pomieszczeniach zabudowań gospodarczych oraz w piwnicach i na strychach.

Tab. 5. Główne przyczyny zamachów samobójczych w latach 2006–2010
(źródłem zamachu może być więcej niż jedna przyczyna)

Przyczyna	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
Choroba psychiczna	841	767	835	817	765
Nieporozumienia rodzinne	571	543	671	777	679
Choroba przewlekła	305	281	319	321	304
Zawód miłosny	256	320	371	365	331
Warunki ekonomiczne	294	202	256	377	348
Nagła utrata źródła utrzymania	94	56	76	124	104
Śmierć bliskiej osoby	96	80	84	102	85

Tab. 5. Główne przyczyny... cd.

1	2	3	4	5	6
Problemy szkolne	63	48	53	38	30
Trwałe kalectwo	26	13	22	29	27
Chory na AIDS	3	1	6	3	0
Niepożądana ciąża	0	5	5	5	3
Popelnienie przestępstwa/wykroczenia	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	55

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Z analizy danych zawartych w tab. 5 wynika, że do głównych przyczyn targnięcia się na życie należą: choroba psychiczna, nieporozumienia rodzinne, choroba przewlekła, zawód miłosny i warunki ekonomiczne. Zatrważająco wzrasta liczba osób decydujących się odebrać sobie życie z przyczyn ekonomicznych oraz z powodu nagłej utraty źródeł utrzymania.

Tab. 6. Główne przyczyny zamachów samobójczych według płci w latach 2006–2010

Przyczyny zamachów	Płeć	Rok				
		2006	2007	2008	2009	2010
Choroba psychiczna	mężczyźni	557	518	553	569	500
	kobiety	284	249	282	248	265
Nieporozumienia rodzinne	mężczyźni	460	425	536	629	555
	kobiety	111	118	135	148	124
Choroba przewlekła	mężczyźni	241	231	249	269	255
	kobiety	64	50	70	52	49
Zawód miłosny	mężczyźni	210	271	283	303	282
	kobiety	46	49	88	62	49
Warunki ekonomiczne	mężczyźni	249	161	207	308	281
	kobiety	45	41	49	69	67
Nagła utrata źródeł utrzymania	mężczyźni	82	48	68	118	91
	kobiety	12	8	8	6	13
Śmierć bliskiej osoby	mężczyźni	70	61	54	72	64
	kobiety	26	19	30	30	21
Problemy szkolne	mężczyźni	36	32	28	25	19
	kobiety	27	16	25	13	11
Trwałe kalectwo	mężczyźni	22	11	17	26	22
	kobiety	4	2	5	3	5
Chory na AIDS	mężczyźni	0	0	4	3	0
	kobiety	3	1	2	0	0

Niepożądana ciąża	mężczyźni	0	1	1	2	1
	kobiety	0	4	4	3	2
Popęlnienie przestępstwa/ wykroczenia	mężczyźni	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	52
	kobiety	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	3

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

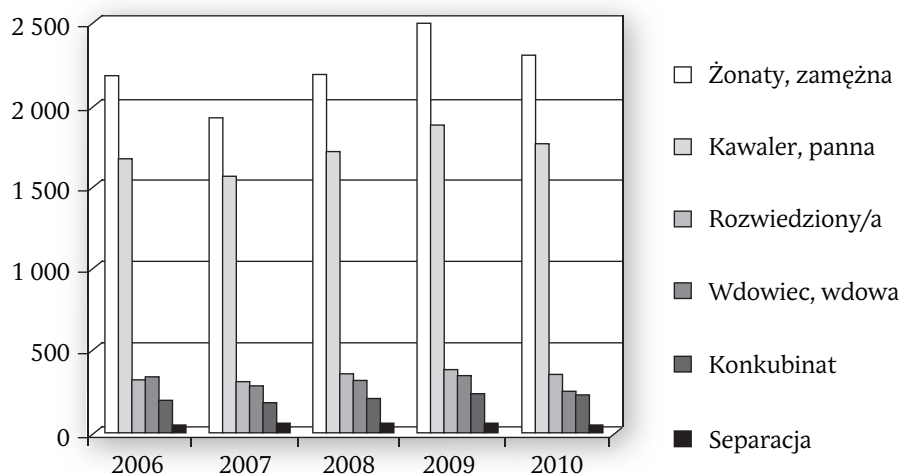
Dane przedstawione w tabeli 6 informują, że niezależnie od przyczyn (z wyjątkiem niepożądaney ciąży) zdecydowanie więcej mężczyzn niż kobiet podejmuje zamachy samobójcze. W porównaniu z latami ubiegłymi istotnie wzrasta liczba kobiet targających się na własne życie z powodu pogarszających się warunków ekonomicznych oraz nagłej utraty źródeł utrzymania.

Tab. 7. Stan cywilny osób dokonujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Stan cywilny	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
Żonaty/zamężna	2156	1916	2175	2491	2294
Kawaler/panna	1664	1537	1703	1862	1750
Rozwiedziony/a	314	295	344	378	349
Wdowiec/wdowa	339	272	310	340	247
Konkubinat	183	178	208	227	222
Separacja	49	46	51	53	41
Brak danych	447	414	446	562	462

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Wykres 2. Stan cywilny osób dokonujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KGP (www.statystyka.policja.pl).

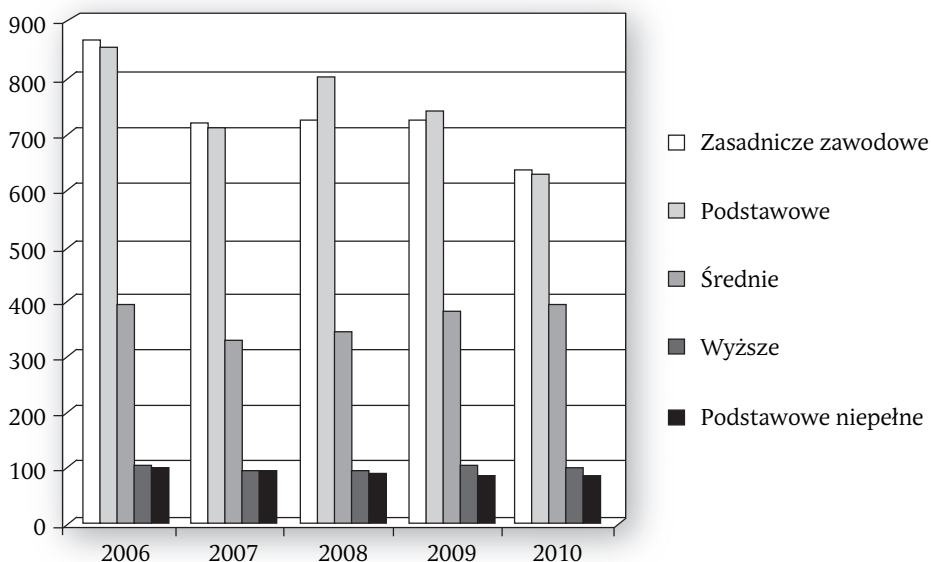
Analiza stanu cywilnego osób dokonujących zamachy samobójcze pokazuje, iż w analizowanym okresie statystycznie najwięcej prób samobójczych podejmowały osoby będące w związku małżeńskim, a następnie kawalerowie i panny oraz rozwiedzeni. Najmniej prób samobójczych zanotowano wśród osób będących w separacji i konkubinacie.

Tab. 8. Wykształcenie osób podejmujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Wykształcenie	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
Zasadnicze zawodowe	860	726	735	735	645
Podstawowe	850	708	804	756	635
Średnie	388	336	348	371	388
Wyższe	102	89	92	101	90
Podstawowe niepełne	99	90	84	78	60
Brak informacji o wykształceniu	49	46	51	53	41

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Wykres 3. Wykształcenie osób podejmujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KGP (www.statystyka.policja.pl).

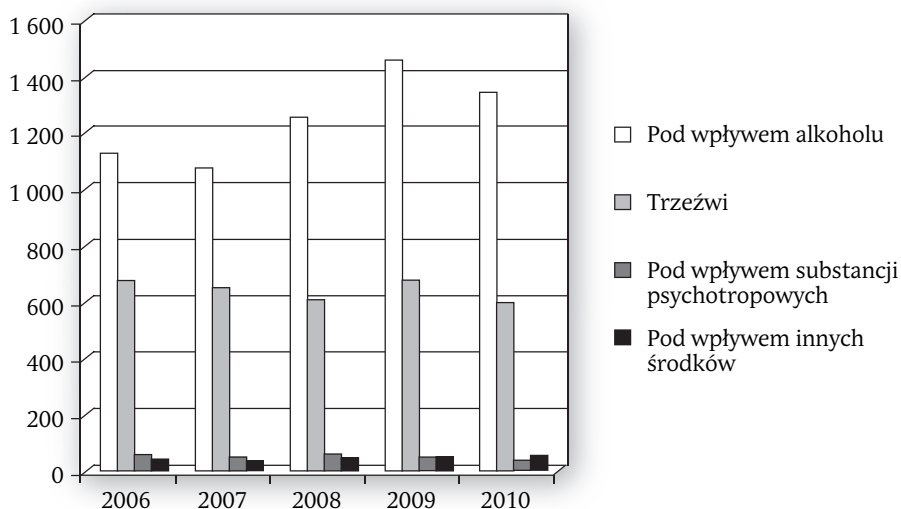
Analiza pokazuje, że zamachy samobójcze są odwrotnie skorelowane z poziomem wykształcenia podejmujących je osób. W analizowanym okresie najwięcej osób, które targnęły się na życie, miało wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz podstawowe, a najmniej osoby o wykształceniu wyższym, średnim i niepełnym podstawowym.

Tab. 9. Stan świadomości osób podejmujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Stan świadomości	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
Pod wpływem alkoholu	1120	1069	1255	1453	1341
Trzeźwi	669	644	605	668	592
Pod wpływem substancji psychotropowych	54	41	53	44	32
Pod wpływem innych środków	37	30	41	44	47
Nie ustalono	3291	2897	3310	3733	3472

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

Wykres 4. Stan świadomości osób podejmujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KGP (www.statystyka.policja.pl).

Analiza danych pokazuje, że najwięcej prób samobójczych podjęły osoby będące pod wpływem alkoholu. Liczba ich znacznie wzrasta, począwszy od 2009 roku, w porównaniu z latami ubiegłymi. O ponad połowę mniej targnięć na życie popełniły osoby w stanie trzeźwości; najmniej osób podejmowało próby samobójcze, będąc pod wpływem substancji psychotropowych i innych środków.

Tab. 10. Źródło utrzymania osób podejmujących zamachy samobójcze w latach 2006–2010

Źródło utrzymania	Rok				
	2006	2007	2008	2009	2010
Praca	1180	1102	1266	1409	1246
Renta, emerytura, alimenty	1049	903	1008	1050	886
Na utrzymaniu innej osoby	804	690	708	757	723
Bez stałego źródła utrzymania	607	515	580	681	625
Zasiłek dla bezrobotnych	43	45	49	54	55
Brak danych	1469	1403	1626	1964	1921

Źródło: www.statystyka.policja.pl.

W analizowanym okresie potencjalny samobójca to głównie osoba, której źródłem utrzymania były dochody z pracy oraz emerytura lub renta. Statystycznie mniej osób popełniających zamachy samobójcze to osoby będące na utrzymaniu innej osoby oraz bezrobotne. Najrzadziej odbierały sobie życie osoby pozostające na zasiłku dla bezrobotnych.

Niejednoznaczne okoliczności śmierci gwałtownej człowieka

Dokonując kryminalistycznej analizy problematyki, zajmujemy się kwestią zabezpieczania śladów i konstruowania materiału dowodowego, opisujemy założenia i trudności w wykonywaniu procedur oględzin miejsc i zwłok, analizujemy próby identyfikacji zmarłych osób. Wokół tych tematów rozrasta się wiele pobocznych wątków związanych z teorią i pragmatyką kryminalistyki, które zilustrujemy przykładami konkretnych zdarzeń. Reasumując, nasze rozważania na tym poziomie koncentrują się na omówieniu sytuacji śmierci człowieka, analizowanej w świetle trudnych, ale także interesujących procedur rozwiązywania swoistej zagadki śmierci. Dla potwierdzenia naszych założeń o równoczesnym omówieniu zagadnień zbrodni i samobójstwa ważne znaczenie ma poniższy przykład. Warto w tym miejscu zastanowić się nad skomplikowaną drogą, na końcu której jest odpowiedź na pytanie: Czy przyczyną śmierci była zbrodnia zabójstwa czy samounicestwienie? Jest to również przykład, którym chcielibyśmy zainteresować Czytelnika, ponieważ ukazuje doniosłą rolę procedur kryminalistycznych. W czasie trwania oględzin zwłok nie należy niczego lekceważyć, nie wolno pominąć żadnego szczegółu. Dlatego można założyć, że w praktyce kryminalistycznej nie funkcjonuje termin „bezwartościowy ślad”. Ma on hipotetyczną wartość aż do chwili, gdy racjonalne przyczyny nie wyeliminują go jako nieprzydatnego w dalszych badaniach. Nie można jedynie ograniczać się do wykrycia tego, co najczęściej spotyka się w trakcie oględzin miejsca w przypadku znalezienia zwłok, lecz dążyć zawsze do wykrycia faktów, których dotychczas nie spotkano na tym miejscu. Na początku często wydaje się, że zdarzenie będące przedmiotem wyjaśniania jest proste, lecz w toku dalszych wyjaśnień okoliczności przyczyn zejścia śmiertelnego stają się wysoce skomplikowane (J. Gurgul 1977, s. 80–81).

Dla zobrazowania tego stwierdzenia posłużyć może poniższy przykład. W miejscowości M., w jednym z zabudowań gospodarczych (w chlewie) znaleziono wiszące zwłoki mężczyzny, właściciela gospodarstwa. Zwłoki przed przybyciem grupy operacyjno-dochodzeniowej policji zostały odcięte. W wyniku przeprowadzonych oględzin ustalono następujący stan faktyczny (zapis z materiału źródłowego, z uwzględnieniem używanej terminologii):

Zwłoki znajdujące się w budynku gospodarczym były ułożone w pozycji na plechach. Spodnie były spuszczone poniżej krocza, podbrzusze, bielizna i ubranie od strony wewnętrznej obficie zakrwawione. Pod brodą głębokie pasmowate starcie naskórka szerokości 1 cm, rozpoczynające się pod krawędzią prawej połowy żuchwy. Od tego miejsca pasmo (będące sztywną częścią bruzdy wisielczej) biegnie w lewo i nieznacznie w dół, przechodzi między brodą a kością gnykową na lewą połowę szyi. Wgłębienie to (z wyraźnymi odzorowaniami zwojów sznura widocznymi podczas oględzin na miejscu zgonu) przebiega prawie równoległe do krawędzi lewej połowy żuchwy, znikając mniej więcej w okolicy jej końca (miękka część bruzdy wisielczej). Obok głowy denata leży kawałek pętli wisielczej, na jej końcu widoczne były ślady przecięcia ostrym narzędziem. Drugi kawałek pętli, również ze śladami przecięcia, wisiał zawiązany podwójnym węzłem na haku „broniaku” wbitym w drewnianą belkę stropową na wysokości 2,8 m. W okolicy lewego podżebrza i dołka podsercowego – ośłkowata rana wielkości 26×8 mm, o równych brzegach, drążąca w głąb jamy brzusznej. W odległości 3 cm od opisywanej rany, ku stronie zewnętrznej ciała, lekko skośnie, powierzchowne nacięcie skóry długości 4 cm, leżące 3 cm poniżej rany głównej. Na prawej stronie nadbrzusza, 7 cm od linii środkowej ciała i 6 cm od prawego łuku żebrowego, mała ranka o wymiarach 2×1 mm. W prawo od niej podobnie ułożone cztery powierzchowne ranki o wymiarach 2×3 mm. Członek (poprawne pojęcie medyczne – prącie) wraz z napletkiem odcięty na wysokości około 2 cm od nasady, skóra przy nasadzie ponacinana w kilku miejscach. Brakującej części członka nie znaleziono, szczegółowe oględziny członka wykazały brak żołądździ, zaś w obrębie nasady grzbietu członka, poprzeczną poziomą ranę długości 7,5 cm o brzegach z kilkoma niewielkimi ząbkami. Po rozpreparowaniu rany stwierdzono, że w ujściu jej kanału głównego, od strony jamy brzusznej, znajduje się zardzewiała igła do szycia, długości 5,2 cm. Igła ostrym końcem przebija w dwóch miejscach ściankę jelita cienkiego, przylegającego do rany i przytwierdza je do niej. W kątnicy jelita grubego znajdowało się około 100 cm sześciennych płynu, koloru żółtego o zapachu nafty lub nafty z dodatkiem rozpuszczalnika (nie zawarto w aktach ekspertyzy chemicznej płynu) (L. Wroński 1974, s. 125-131).

W toku czynności wyjaśniających ustalono jedynie, że zmarły pracował jako magazynier materiałów pędnych w PKS i mógł mieć kontakt z tego typu substancjami. Z wypowiedzi jego przełożonych i współpracowników wynikało, że mężczyzna często nadużywał alkoholu, a nawet przychodził do pracy w stanie nietrzeźwości oraz pił w czasie pracy. Ostatecznie nie ustalono, skąd opisywany płyn pochodził i w jaki sposób znalazł się w organizmie mężczyzny. Nie odniesiono się również do kwestii punktu zaczepienia pętli, który znajdował się na znacznej wysokości 2,8 m – w materiale źródłowym nie podano informacji, w jaki sposób ta osoba zaczęła sznur na tej wysokości. Z dodatkowych wyjaśnień kolegów z pracy i znajomych ustalono, że zmarły często skarżył się, iż „[...] przykrzy mu się życie, nie ma dla kogo żyć”, szczególnie z uwagi na śmierć żony przed trzema laty.

Sytuacja zastana na miejscu zdarzenia i w początkowej fazie jej wyjaśniania niewątpliwie budziła wiele wątpliwości co do tego, jaki przebieg miało zdarzenie i co było przyczyną zgonu. Tym samym warto zwrócić uwagę na

niejednoznaczność oceny zdarzenia pod kątem zabójstwa lub samobójstwa. Nadto sam opis ran i ich umiejscowienia zawarty w zgromadzonym materiale nie jest skrupulatny i powoduje dodatkowe pytania, np. o rozumienie umiejscowienia nasady prącia i ocenę ran na ciele, zakładając, że są efektem samookaleczenia lub ran zadanych przez osoby trzecie. Powyższy przypadek mimo wielu uchybień w tym opisie został opisany właśnie po to, aby ukazać, jak wiele czynników należy uwzględnić w ocenie materiału źródłowego. Należy zaakcentować znaczenie precyzji oceny i interpretacji, jakiej wymaga zabezpieczanie śladów i wysuwanie z nich logicznych wniosków. Na wiele z wątpliwości nie możemy odpowiedzieć z perspektywy czasu, bazując na zgromadzonym materiale źródłowym. Natomiast wysuwane zastrzeżenia do jego jakości i metodyki postępowania wskazują jednoznacznie na trudności w zakresie zabezpieczania dowodów i uzasadniają konieczność ciągłego podwyższania kompetencji osób, które wykonują oględziny i ekspertyzy, bo od ich wnikliwości, od zabezpieczenia szczegółów zależy trafna hipoteza dotycząca rekonstrukcji zdarzeń.

Uwzględniając przeprowadzoną analizę całości zebranych materiałów (oględziny miejsca zdarzenia, oględziny zewnętrzne zwłok oraz ich sekcja) w powyższym zdarzeniu, wydano końcową opinię. Uznano, że przyczyną śmierci było powieszenie się, natomiast usytuowanie ran w lewym i prawym nadbrzuszu oraz okaleczenie członka uznano za obrażenia charakterystyczne dla samookaleczenia ciała, chociaż nie udzielono odpowiedzi na wszystkie rodzące się wątpliwości interpretacyjne. Analizowane zagadnienia świadczą niewątpliwie o tym, że oględziny to czynność trudna i nieschematyczna. Opis przypadku potwierdza wcześniej wyrażoną tezę, że czynności winny zawsze być podporządkowane konkretnemu rodzajowi zdarzenia, co więcej, sytuacji zastanej na miejscu w ramach tego zdarzenia.